

FIGYELŐ

Újjáalakult a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 1970. április 6-án tartott ülésén megválasztotta a tudományos bizottságainak elnökeit, titkárait és tagjait. Az Irodalomtudományi Bizottság irányításával működő Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság elnöke MEZEY László, titkára KÓKAY György, tagjai: BORSA Gedeon, CSAPODI Csaba, DEZSÉNYI Béla, DURZSA Sándor, Cs. GÁRDONYI Klára, HAVASI Zoltán, KEMÉNY G. Gábor, KENYERES Ágnes, V. KOVÁCS Sándor, MÁTRAI László, REJTŐ István, SZENTMIHÁLYI János, TARNAI Andor, TÓTH András, VARGHA Kálmán.

Az újjáalakult Munkabizottság első ülésén MEZEY László elnök megnyitójában kegyeletes szavakkal emlékezett meg elődjének, KÓHALMI Bélának a Munkabizottság élén kifejtett áldozatos munkájáról, amelyet a Bizottság megalakulásától kezdve életének szinte utolsó percéig példamutatóan végzett.

A következőket mondta: „Amikor a múlt év decemberében utoljára összejöttünk, megbeszéléseinket — ami tizenhat év alatt csak igen ritkán fordult elő — nem Kóhalmi Béla vezette. A betegség, mely néhány hét múlva elragadta őt „e munkás életből”, akkor már megkezdte benne a rontás művét. Karácsony este még tudtam telefonon beszélni vele, azután még egyszer hallhattam a hangját. Ez a csendes, sokszor fáradt, de sohasem reménytelen hang most is itt hangzik közöttünk. Hiszen mindannak alapvető gondolatát, amit tettünk ebben a bizottságban és amit ezután tenni szándékozunk, ő mondta ki több mint fél évtizede. 1954-ben, első megalakulásunk idején, legelső helyre tette az akkor még eléggé illúziókkal teli kezdet vélt feladatai között a tudományos kutatás munkaeszközének elkészítését. Az ezóta eltelt idő igazolta elhunyt elnökünket és minden kétséget kizáróan igazolni fogja őt még a jelen és az utánunk következő sok-sok tudós generáció tapasztalata. Eszméjének megvalósulásából sokat nem adatott meg látnia. A magyar Res Litteraria nagy számbavétele, amit az elődjére emlékezve RMK néven szoktunk emlegetni, első kötete már nyomdában volt, amikor Kóhalmi Béla a Farkasrét fái alá költözött. Ha nem is egészen elgondolásunk szerint, de megjelent az országos ősnymtatvány-katalógus, ésközel jár a befejezéshez a régi magyarországi periodikák repertórium. Ezek az eszközök lassan készülnek, az igaz, de természetük szerint tovább is maradnak használatban, mint a segítségükkel létrejövő tanulmányok, monográfiák, szintézisek. Legalább száz évre tervezzük Magyarország litteratúrája kutatásának ezeket a megbízható subsidiumait. Ezért nagy a gond és a felelősség, mely bennünket a megvalósítás, a munka irányításában vezet. Kóhalmi Bélának nemcsak emlékezetét szolgáljuk ennek vállalásával, hanem megtartjuk az életben még sok tudós élet és alkotás számára e nagy időt kiálló gondolatát, mert megvalósítjuk azt.

Magam is Tőle tanultam meg annak fontosságát és igazságát, amit tennivalónk lényegéről elmondottam. Tizenhat év óta mint e bizottság tagja, tizenhárom éven át mint titkára közvetlenül is részese voltam Kóhalmi elgondolásai mozgató erejének. Utóbbi minőségemben az utak és módok keresésének gondoljaiból is elég jutott nekem. Azonban az a viszonylag már hi sszú idő jó iskola is volt a célkitűzések és a megvalósítás lehetősége

helyes arányba állításának felismeréséhez, az eszmei főirányvonal betartásához. Most azután, hogy elnökünk közülünk távozott, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Vezetősége és elnöke engem állított helyére. Ilyen előd örökébe lépni nagy megtiszteltetés, de nem kisebb gond és felelősség. Hiszen Kóhalmi Béla életének nyolcvanhatodik évében távozott el tőlünk. E tiszteltre méltó és végig teljes szellemi frissességben, alkotókedvben leélt életre gondolva is elmondhatjuk »annos Petri non videbis«. De nemcsak az évek száma, az emberiség, szellemi erő, bátorság, a régi forradalmároknak az időt kihívó merészsége is magasra emeli előttünk Kóhalmi Béla életével, egyéniségével mért tennivalóink mértékét.»

A Munkabizottság a továbbiak során is elsősorban KÓHALMI Béla e programját igyekszik folytatni és megvalósítani: a tudományos kutatást kívánja megajándékozni azokkal a kézikönyvekkel, amelyek legalább egy évszázadra megbízható munkaeszközei lesznek a magyar irodalom és kultúra munkásainak.

MEZEY László bevezetőjében röviden visszatekintett az 1954-ben megalakult Bizottság munkájára, amely 1961-ben nyerte el a mai profilját. Ekkor bízta rá az MTA I. Osztályában képviselt tudományok szempontjából fontosnak ítélt tudományágak elvi és szervezési problémáit. Az új Munkabizottság feladatkörét a könyvtörténet — beleértve az írás-, sajtó-, és természetesen a könyvtártörténetet is — kutatási anyaga határozta meg. Ez az anyag azonos a legtágabban értelmezett filológiai írásos és nyomtatott forrásaival. A Munkabizottság a jövőben is az ország nagy könyvtáraiban, esetleg levéltáraiban levő kéziratos, régi könyv- és sajtóanyag egészét érintő elsődleges tudományos munkát kíséri figyelemmel, megállapítva az érdeklődés irányát, és ennek megfelelően szervezi meg a munkálatokat. Szoros kapcsolatba kerül a filológia kutatás egészével, sőt a történettudományi kutatásokkal is. Nagy súlyt kíván helyezni arra, hogy a tudományos könyvtárak és általában e témák kezdő, fiatal kutatóit is bevonja a munkájába.

Az elnöki megnyitó és az azt követő hozzászólások után a Munkabizottság meghatározta a legközelebbi tennivalókat. A Bizottság működése három nagy kutatási terület — az írás-, könyv- és sajtótörténet — kutatásainak megszervezésében, illetve a már folyó munka figyelemmel kísérésében nyer konkrét formát.

Kialakult a következő munkabizottsági ülések programja is: ennek értelmében az 1970-es év üléseinek témája az RMK II. kötetének munkálatai és a XVI. századi Antiqua-katalógus elvi megalapozása, illetve a sajtótörténeti kutatások és a hírlaptári állományvédelem kérdései. 1971 elején kerül tárgyalásra a kéziratkatalógus és az ehhez kapcsolódó fragmentumgyűjtés szervezete.

Az új kutatási eredmények bemutatása végett a Munkabizottság előadásorozatot szervez: a felolvasások publikálására tanulmánykötetben kerül sor.

A *Magyar Könyvszemle* — amelynek terjedelme évi négy ívvel fog gyarapodni — a határozatok értelmében a jövőben rendszeresen beszámol a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság tevékenységéről.

(K. Gy.)

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. A Művelődésügyi Minisztérium 1970. december 15–17 között háromnapos országos konferenciára hívta meg a magyar könyvtáros-társadalmat, a tájékoztatásügy, az oktatás, a kulturális és tudományos élet egyes reprezentánsait. A konferencia a magyar könyvtárügy társadalmi vonatkozásainak feltárása érdekében ült össze. Célja, mint ahogy azt KONDOR Istvánné, a minisztérium könyvtárosztályának vezetője vitaindító előadásában is megállapította, elsősorban az volt, hogy feleletet találjon a kérdésre: mit vár a könyvtáraktól és a szakirodalmi tájékoztatási intézményektől a magyar társadalom.

Ennek a rendkívül sokrétű, a részproblémák egymással való összefüggéseiben is bonyolult kérdésnek egy szükségszerűen heterogén összetételű könyvtárügyi konferencia keretében való megtárgyalását az tette lehetővé, hogy a konferencia előkészítéseképpen öt szekció tárgyalta meg az egyes részproblémákat. Ezek munkájában az egyes szakterületek, valamint a társadalmi igények képviselői vettek részt. Az első szekció a könyvtár és a közművelődés viszonyát igyekezett tisztázni; a második szekció tematikája „könyvtár — közoktatás és a szakemberek képzése” volt. Ez a szekció két munkacsoportban végezte munkáját. Az egyik munkacsoport az általános és középfokú oktatás és a könyvtárak viszonyát vizsgálta, míg a másik az egyetemi könyvtárak fejlesztési irányelveit állapította meg. A harmadik szekció „könyvtár és tájékoztatás — tudomány és termelés” gyűjtőcím alatt három munkacsoportban az ipar, a mezőgazdaság és élelmiszeripar, végül az egészségügy területén a könyvtárüggyel és tájékoztatási tevékenységgel kapcsolatos társadalmi igény megállapítására törekedett. A negyedik szekció a könyvtárosok és dokumentálók képzésének kérdéseivel foglalkozott, végül az ötödik szekció a központi szolgáltatások problematikáját vizsgálta a társadalmi igény szemszögéből.

A konferencia tézisei arra törekedtek, hogy alapvonalaiiban jellemezzék a magyar könyvtárügy helyzetét és fejlődési tendenciáit a 70-es évek küszöbén. A tézisek konkrét fejlesztési irányelveket fogalmaznak meg, a szekcióülések referátumai, a szekcióülések vitája, ajánlásai alapján. E két dokumentum: a *Szekcióülések referátumai*, mely Csűrny István gondos szerkesztésében készült el és amely tartalmazza a szekcióülések vitáinak rövid összefoglalását is, valamint a „Tézisek” és egy határozati javaslattervezet képezte a háromnapos tárgyalás alapját.

A konferencia, melynek elnöki tisztét az első napon dr. MÁTRAI László akadémikus, majd a későbbiekben dr. JÓBORÚ Magda, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, dr. KOVÁCS Máté egyetemi tanár, végül BIRÓ Vera főosztályvezető látta el, összetételének, céljának megfelelően is „vegyes műsorú” volt. Politikai jelentőségét GOSZTONYI János miniszterhelyettes megnyitó beszédében hangsúlyozta. A X. pártkongresszus óta a könyvtárügyi konferencia volt az első országos jelentőségű kulturális tanácskozás. A társadalmi, tudományos és kulturális szervezetek érdekét a magyar könyvtárügy céltudatos fejlesztésében mutatta a tény, hogy e szervezetek képviselői, a magyar tudományos és kulturális élet számos reprezentánsa jelen volt a konferencián és azon kifejtette álláspontját. A konferencia felszólalói közé tartoztak SIMON József, a Magyar Pedagógiai Társaság főtitkára, GYÖRGY Károly, az Agrártudományi Egyesület főtitkára, dr. TELEGDY-KOVÁCS László, a budapesti Műszaki Egyetem tanára, DARVAS József, az Írószövetség elnöke, CZINE Mihály irodalomtörténész, HAVASI Pál építész, a SZOT és az egyes szakszervezetek képviselői, a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának képviselője, a KISZ Központi Bizottságának képviselője, egyes minisztériumok — Művelődésügyi Minisztérium, Minisztertanács Tanácsi Hivatala, Honvédelmi Minisztérium, — kiküldöttjei és végül egyes megyei és városi tanácsok kulturális osztályainak vezetői.

A széles spektrumú tanácskozásról a napisajtó, a rádió és a televízió és nem utolsósorban a könyvtárügyi szakajtó a szokottnál részletesebben számolt be. Mégis kötelességünknek tartjuk, hogy folyóiratunk hasábjain, ha röviden is, a tudományos könyvtárügynek és tájékoztatásügynek a konferencián is tárgyalt egyes problémáira visszatérjünk.

Ebben az aspektusban a főkérdés a következő volt: mi a teendő annak érdekében, hogy tudományos könyvtárainkat a jövőben fokozottabban állíthassuk a tudomány szolgálatába.

Ezek között a kérdések között talán elsőként azt kell felvetni, hogy vajon tudományos és szakkönyvtáraink a megfelelő környezetben dolgoznak-e, épületeik, felszereltségük alkalmassá teszi-e őket arra, hogy funkcióikat korszerűen ellássák? A kérdés aktualitását aláhúzza a téziseknek az a megállapítása, hogy „a könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási

rendszer kulcspozícióit elfoglaló intézmények elhelyezése napról-napra tarthatatlabbá válik . . . A felszabadulás óta egyetlen új egyetemi könyvtárépület jött létre” dr. SEBES-
TYÉN Géza az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója felszólalásában a nemzeti
könyvtár, nagy tudományos könyvtáraink és szakkönyvtári hálózati központjaink
épületgondjait ecsetelte. A budapesti Egyetemi Könyvtár jelentése 1902-ben állapítja
meg, hogy kicsi a mérete, sorba állnak az olvasók az olvasóterem előtt. Az Egyetemi
Könyvtár ma is ugyanabban az épületben és ugyanabban az olvasóteremben működik.
Nemzeti könyvtárunk várbeli építkezése igen lassú ütemben halad, az építkezés befejezé-
sének időpontja állandóan eltolódik. A könyvtárépítések fontosságát, sürgősségét és az
építkezés új lehetőségeit vázolta felszólalásában HAVASI Pál a nemzeti könyvtár új épü-
letének vezető tervezője és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárépületére kiírt
pályázat első helyen díjazott nyertese. (Ennek a könyvtárépületnek a megépítése is leke-
rült a napirendről.)

A konferencia előkészítő tanulmányaiban, szekciouléseink tárgyalásain, a tézisekben és
a konferencia során is fontos szerep jutott a tudományos munka igényeit kielégítő doku-
mentumbázis jelenléte, elosztása és rendelkezésre bocsátási körülményeivel kapcsolatos
problémák tisztázására. CSÜRY István mutatott rá arra az aggasztó jelenségre, hogy a
tudományos és szakkönyvtárak olvasóforgalmában és a könyvbeszerzés területén
hanyatló tendencia mutatkozik. A tudományos könyvbeszerzés a könyvárak, különösen
a külföldi könyvárak növekedése folytán évről-évre szűkebb volumenre szorul össze.
A magyar tudományos könyvtárügy alapvető problémáit hozta szóba CSÜRY István, ami-
kor a gyűjtőköri rendezés végrehajtása körüli nehézségeket vázolta. A tudományos könyv-
tárakat fenntartó intézmények, elsősorban az egyetemek vezetői az országos könyv- és
folyóiratellátás biztosítását nem tartják feladatuknak; az intézményi érdekeket nem köz-
vetlenül szolgálni látszó anyagi erőfeszítések megtételére nem mutatnak hajlandóságot,
ami szükségszerűen, felveti a szakfelügyelet kérdését és a könyvtárközi együttműködés
hatékonyságának problémáját és — hozzátehetjük — nem utolsó sorban a központi költ-
ségvetésből fenntartott, gyűjtőkörileg jól elhatárolt tudományos könyvtári centrumok
kialakításának szükségességét.

A könyvtárügy és a tudományos és szakmai tájékoztatási tevékenység egymáshoz való
kapcsolata ugyancsak súlyponti témája volt a konferenciának. Az ezzel a témakörrel fog-
lalkozó referátumok, tézisek és felszólalások hangvétele, sokszor igen kiérlelt állásfoglalása
azt mutatja, hogy — bár kisebb késedelemmel, — hazánkban is eljárt az idő a meddő
terminológiai, hatásköri viták felett. Az előkészítő dokumentumok és a felszólalók is
igyekeztek számot vetni a tájékoztatási folyamat rendkívüli komplexitásával, sokrétűsége-
vel és elsősorban a könyvtáraknak, mint a tudományos tájékoztatás intézményeinek
fejlődési tendenciáit, a fejlesztéssel kapcsolatos ugyancsak komplex és sokrétű teendőket
körvonalazták. Ezt hangsúlyozta BENEDEK Jenőnek, az OMKDK könyvtárigazgatójának
felszólalása is. A jövő szempontjából döntő előfeltételnek minősítette azt, hogy az egyes
intézmények, hálózatok, ill. a hálózatokon belül a tagkönyvtárak arányosan és tervsze-
rűen fejlődjenek. A szakkönyvtáros-dokumentalista vita meddőségét és időszerűtlenségét
húzta alá VAJDA Erik felszólalása is, aki ezt a dilettantizmus egyik megnyilvánulásának
tartja. Rámutatott a tájékoztatási intézmények, közöttük természetesen a könyvtárak
funkcióváltozására, ami az újabb fejlődés eredménye. Megnövekedik a helyi információs
szervek, — szakkönyvtárak, tájékoztató irodák stb. — jelentősége és szerepe. Ezek váltak
a központi kiadványok és szolgáltatások döntő partnereivé. A főfunkció ezeknek a helyi
információs szervezeteknek olyan teljes és olyan feltártságú nyersanyaggal való ellátása,
amelynek felhasználásával kiszolgálják felhasználóikat.

A konferencia előkészítése során a központi szolgáltatások problémáival foglalkozó
szekció referátumaiban és tárgyalásai során a tájékoztatással való ellátásnak ezt az újon-

nan kialakuló formáját, melyet a gazdaságirányítás új rendszere is szükségessé tesz, figyelembe vette. A központi szolgáltatások, — nemzeti bibliográfiai szolgáltatások, központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, és nem utolsósorban a tájékoztatás hazai forrásairól nyújtott központi szolgáltatás megszervezése álltak e szekció tárgyalásainak középpontjában.

A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások egyik, nagy hagyományokkal rendelkező, de hosszú ideig sajnálatosan elhanyagolt területéről, a hungarica bibliográfiával kapcsolatos aktuális problémákról beszélt a konferencián HARASZTHY Gyula.

A társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás problémáival FÖLDI Tamás foglalkozott. A társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás kapcsolatai a könyvtárüggyel úgyszólván sohasem voltak vitatottak. Megállapította, hogy a társadalomtudományok információ-ellátása nem kielégítő. Az információ-ellátás megjavítása érdekében szükségesnek tartja az információ-ellátásproblematikájának beágyazását a tudományszervezés egész kérdés-komplexumába; a társadalomtudományi szakirodalmi tájékoztatás helyének kijelölését és szerves beépítését az országos információs rendszerbe; végül a területért felelős főhatóságoknak, ill. főhatóságoknak és azoknak a tájékoztatási intézményeknek, ill. könyvtáraknak kijelölését, amelyek a társadalomtudományok egy-egy ágában a tájékoztatásért elsősorban felelősek.

A könyvtári gyűjtemények feltárásának egyik alapvető gyakorlati kérdését, a könyvtári katalógusok, a címléírások egyöntetűségének kérdését vetette fel DOMANOVSKY Ákos. Sürgette az új magyar címléírási szabványnak tető alá hozását.

A konferencián több mint negyvenen szólaltak fel. KONDOR Istvánné zárszavában sikeresen foglalta össze a felvetett, rendkívül szétágazó, különböző szempontokat érvényesítő javaslatokat, reflexiókat. Tizenöt év telt el a legutóbbi országos könyvtárügyi konferencia óta. Talán ez is volt az oka annak, hogy ilyen sűrűn kerültek az egyes fontos kérdések tárgyalásra. Nyilvánvalóan ez az oka annak is, hogy egy szükségszerűen hiányos beszámoló is csak sűrűn, jelzésszerűen tudott egyes kiválasztott problémák tárgyalásáról hírt adni.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

1972: a könyv éve. Az Unesco nemrég lezajlott közgyűlésén az információ kérdéseivel foglalkozó albizottság egyhangúlag elfogadta azt a javaslatot, hogy 1972-t nyilvánítsák *a könyv nemzetközi évének*. A határozat fő célja, hogy az egész világ figyelmét a könyvre, a könyv társadalmi szerepére összpontosítsa.

A szervezet 125 tagállamának képviselői a nemzetközi könyvév tervének fő vonalait is megvitatták és elfogadták. „Mindenkinek könyvet” — ez az elfogadott alaptéma. Az Unesco maga egy sor kezdeményező lépést tervez a következő négy területen: könyvek kiadásának és fordításának propagálása, szem előtt tartva a szerzői jog követelményeit; könyvtermelés és könyvterjesztés, beleértve a könyvtárak fejlesztését; az olvasás terjesztése; a könyvek felhasználása a nevelésben, a nemzetközi megértés szolgálatában és a békés együttműködés előmozdításában.

A nemzetközi könyvév programjának kidolgozásához igénybevették a kiadók, a szerzők, a könyvtárosok és a könyvkereskedők szakmai szervezeteinek segítségét. Valamennyien kijelentették azt az elhatározást, hogy minden segítséget megadnak az Unescónak, mert az új kezdeményezés szerintük nagy mértékben alkalmas arra, hogy a könyvtermelés és a könyvterjesztés technikai fejlődésében korunkban elért látványos eredményeket gyakorlatban is érvényesítse. Ezeket az eredményeket a hazánkban is jónevű író és kommunikációs szakember, Robert ESCARFIT egy tanulmányában, amelyet az Unesco tett közzé, „a könyv forradalmának” nevezte. ESCARFIT volt annak a munkabizottságnak

az előadója is, amely húsz ország képviselőinek részvételével részleteiben megvizsgálta és megvitatta a nemzetközi könyvév alkalmából benyújtott javaslatokat. „Kétszer annyi olvasó van szerte a világon, mint húsz évvel ezelőtt, állapította meg többek közt Robert ESCARPIT, és háromszor annyi könyv, mégis távol állunk attól, hogy a világ népeiségének túlnyomó többsége igényei ki volnának elégítve”.

A nemzetközi év akcióprogramjának egyhangú elfogadását Escarpit döntő szakaszának nevezte a könyv ezeréves történetében, „Minden közlési mód között, amelyet az emberiség valaha is feltalált, mondotta, a könyv volt és marad a legegyszerűbb, a legolcsóbb és a leghatásosabb.”

Az 1972. évnék könyvévvé való nyilvánítása nem lehet csupán tiszteletadás a könyv dicsőséges múltja iránt: jövője felé kell új kapukat nyitnunk”.

A nemzetközi könyvév előmunkálatai az Unesco-konferencia végeztével azonnal meg is indultak. A nemzetközi tervezőbizottság 1971. elején ül össze, az Unesco székhelyén, hogy kidolgozza a közgyűlés által jóváhagyott program részleteit.

A Fenyő Miksa-gyűjteményről. A Nyugat-korszak legjelentősebb magánkézben levő kéziratgyűjteménye került legutóbb közgyűjteménybe, mikor a Petőfi Irodalmi Múzeum megvásárolta FENYŐ Miksa gazdag anyagát. A kéziratok sorsa maga is regény: egy mozgalmas kor fordulatokban gazdag regénye, mely happy enddel végződött.

FENYŐ Miksa tíz évvel ezelőtt Amerikában megjelent emlékezéseiben (*Följegyzések a „Nyugat” folyóiratról és környékéről*) így mondja el ennek a regénynek az első fejezeit: „A náci-időben történt bujdosásom idején Ria egy nap elhozta az Egyedül vagyunk náci-lap egy számát, melyben meg volt írva, hogy a műkincsek lefoglalásáról szóló törvény alapján Csányi Dénes a Szépművészeti Múzeum igazgatója kellő segédlettel — köztük az Egyedül vagyunk embere —, megjelent elhagyott lakásomon és lefoglalta Ady-kézirat-gyűjteményemet. Színes riport erről az Egyedül vagyunkban. (. . .) Denique a műkincseket lefoglalták, — néhány értékes Ady-kézirat mindjárt a lefoglaláskor eltűnt, nyilván a bizottság egyik-másik tagja kezén, nevezetesen Ady önéletrajza, melyet ő az első Ady-szám alkalmával számomra írt, és eltűnt a Harc a Nagyúrral kézírata. Aztán, úgy látszik, a műkincs-fogalom nem volt alkalmazható Móricz Zsigmond Sáraranyának és Babits drámájának kéziratára, mert ezek szőrin-szálán eltűntek, — mindezt persze csak később, a náci kikergetése után tudtam meg. Mikor 1945 tavaszán visszamehettünk lakásunkra, a gyűjteménynek semmi nyoma; az egyetlen nyom, amin elindulhattam, Csányi Dénes személye volt, akiről azt hallottam, hogy Bajorországban tartózkodik, — címét is megtudtam. Írtam neki s ő szívesen válaszolt: a kéziratokat ő foglalta le s rábízta a Széchenyi múzeum egyik fiatal tisztviselőjére, akiről tudta, hogy lelkes Ady-barát. Írjak ennek, — megmondotta nevét, lakhelyét, nyugaton. Írtam neki; hamarosan megjött a válasz: igenis az Ady nála vannak s rendelkezésemre állnak. El is küldte párizsi címemre s bár én felajánltam, hogy megtérítem fölmerült költségeit és honorálo gondosságát, ő semmit sem fogadott el: semmi kétség, őt igazán az Ady-kéziratok sorsa érdekelte.”

A most előkerült levelek dokumentumszerűen igazolják a fenti történet hitelességét, mindössze azzal a korrekcióval, hogy a kéziratok megmentője, akinek most már nevét is illik kiírni — dr. CLAUSER Mihály, akkor nem a Széchenyi Könyvtár tisztviselője volt, hanem a kultuszminisztériumban dolgozott, a Szépművészeti Múzeum felügyeleti hatóságánál, mely utóbbinál a zsidó javak kormánybiztossága székel. CLAUSER, akinek kéziratátosi gyakorlata volt, — régebben valóban a Széchenyi Könyvtárban dolgozott — tanulmányozásra kérte el az anyagot CSÁNKY Dénestől és hiánytalanul juttatta vissza FENYŐ Miksának.

FENYŐ Följegyzéseiből ezután arról értesülünk, hogy a szerencsésen megkerült kéziratok Párizs és New York között valahol egy kofferba csomagolva elvesztek. Az utolsó fejezet elmondására adjuk vissza a szót FENYŐ Miksának, aki a szerencsés kifejeletet következőképpen mesélte el legutóbbi budapesti látogatásakor: „Mikor New Yorkba érkezve elhelyezkedtünk a Hotel Wales-ben, látom, hogy a kéziratokkal telt bőrönd hiányzik. Telefonáltunk mindenhova, de nem került meg. Harmadnapra a hotel pincéjében, ahol százával voltak az elveszett bőröndök, ráakadtunk a mienkre is. Igenám, de akkor már híre terjedt, hogy elveszett. Akkor azt mondtam: ezt a mítoszt fenntartjuk, mert ha most híre megy, hogy megvan, többet életünkben nem lesz nyugtunk. Jönnek újságírók, jogosan, cikkek arról, hogy az irodalomtörténet követeli. Hagyjuk meg, hogy elveszett, majd előállunk vele.”

Így történt. A *Nyugat* külföldön élő egykori szerkesztője most látta elérkezettnek az időt a kéziratok hazajuttatására.

A páratlan értékű gyűjtemény gerincét az ADY-kéziratok teszik. FENYŐ nemcsak a közvetlenül és a *Nyugat* szerkesztőségén keresztül hozzá került kéziratokat őrizte meg, hanem OSVÁT hagyatékából is kiegészítette a gyűjtést, később pedig vásárlással is gyarapította.

ADY 102 verskéziratához a *Margita élni akar* hét fejezete, valamint a sajátkezűleg sajtó alá rendezett *Szeretném, ha szeretnének* kötet 98 verse járul (a kötet verseihez képest 14 hiányzik a nyomdai példányból). Ez utóbbiak ugyan nagyrészt nem kézíratosak, hanem ADY javításaival ellátott nyomatok, értékük azonban kiadási szempontból a kéziraténál is nagyobb, mert olyan végérvényes szövegeknek tekintendők, melyek a költő keze alól utoljára kerültek ki, tehát a leghitelesebb kiadás alapjául szolgálnak. Mennyi gonddal ügyelt például arra, hogy a nyomtatásban verzállal szedett címekben kijavítsa a kis kezdőbetűs szavakat. A *Margita* teljes kéziratából négy fejezet hiányzik ugyan, a meglévők azonban annál érdekesebbek, mert egy-két részletét megőrizték annak az eredetinek, melyet IGNORUS a benne foglalt célzások és kulcsfigurák miatt közölhetetlennek tartott és átíratott.

A *Műhelyben* c. dramolett kéziratát OSVÁT 1902 óta őrizte, mikor is azt ADY a *Magyar Génuszban* való közlésre neki megküldte a következő szövegű lappal: „Mélyen Tisztelt Uram, Műhelyben című kis színeképmet szívesen bocsátom át Önöknek közlésre. Lehetne-e egy pár külön levonatot kapnom? Tisztelő igaz híve Ady Endre”

ADY prózai kéziratai nagyon szűkösen maradtak fenn. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a napilapok kéziratanyaga nagyrészt megsemmisült, de meg az is, hogy az ADY-gyűjtők is elsősorban a verseket keresték. A most előkerült 15 prózai kézirat tehát nagyon gazdag leletnek számít. Különösen akkor, ha tudjuk, hogy közülük három kiadatlan. Az egyiket GEORGES EEKHOUD belga költőről írta ADY 1908-ban. Ennek még létezéséről sem tudtunk eddig. A második egy ingerült hangú cikk MIKSZÁTHRÓL. Erről FENYŐ említést tett egy HATVANYNAK írt levelében. Ugyancsak tudtunk egy BATAILLE-kritikáról is, melynek közlését ADY a *Nyugat* szerkesztőjénél levélben sürgette. Most mindhárom cikk előkerült, és pedig olyan szerencsés időpontban, hogy a folyó kritikai kiadásba még időrendben beilleszthető.

A 115 ADY-levélből, mely részben FENYŐnek, részben OSVÁTnak, részben pedig a *Nyugat* szerkesztőségének szól, ADY még egyéb elveszett, esetleg meg sem írt cikkeiről is tudomást szerezhetünk. Túl azon, hogy érdekes adatokat tartalmaznak ezek a levelek egy-egy ADY-mű keletkezéstörténetéhez, jól megvilágítják ADY és a *Nyugat* szerkesztőinek egész kapcsolatát.

Sok egyéb ADY-vonatkozású anyag is van a gyűjteményben. Így a Csinszka és a család közötti áldatlan harc néhány fontos dokumentuma: a levél, melyben ADY édesanyja átkokkal sújtja FENYŐT, mert Lajos azt sugalmazta neki, hogy FENYŐ volt az értelmi szer-

zója annak az ajándékozási aktusnak, melyből HATVANY a családot kihagyta. Érdekes kuriózum gyanánt őrizte meg FENYŐ Csinszka szellemes gúnyrajzát ADY Lajosékról.

Nagyon tanulságosak az ADY-kultusz alakulása szempontjából annak a baráti társaságnak a dokumentumai is, mely a húszas évek elején FENYŐ és FÖLDESSY buzgólkodásából jött létre, és nagyon rövid ideig élt. Ebben a baráti társaságban fogant meg az Ady Múzeum terve is. FENYŐ, aki a kéziratok borítékain rövid összefoglalást ad azok tartalmáról, így ír erről: „Ady halála után, tán az első évfordulón Ady barátai azt határozták, hogy minden hónapban egyszer, vacsora idején, összejönnek barátságos beszélgetésre. Egy ideig ez meg is történt, — aztán nem történt meg.” ADY „szerelmetes tanárbarátai” voltak az elsők, akik a részvételt megtagadták.

Aztán figyelmes kezek elküldtek FENYŐnek egy-egy ADYra vonatkozó hírt, kiadatlan verset, fordítást. Egyikből megtudjuk például, hogy 1928-ban egy havannai lapban spanyol ADY-fordítások jelentek meg a költő arcképével. Egy könyvkereskedő már 1921-ben ADY összkiadást sürget egy BABITSnak írt levelében. Nagyszámú kivágott újságcikk egészíti ki az ADYra vonatkozó gyűjtést, köztük külföldi lapok ritka érdekes cikkei.

ADY után KAFFKA Margit van a legnagyobb számú kézirattal képviselve a gyűjteményben. A 42 levél 1905 júniusától 1917-ig, temesvári tartózkodásáig illusztrálja KAFFKA írói és emberi fejlődését. Az első Miskolcon kelt levelekben még afféle falusi kislány: „... július elején fel is megyek Pestre és nagy örömmel venném, ha néhányan fölkeresnének az Otthonban, ahova szállok — alig ismerek két író-t és sok dologban teljesen járatlan vagyok, amire nézve a szíves felvilágosításukat kérném. Például — hogy most van egy kötetre való novellám, — mit kell avval csinálni? Szeretném, ha valaki megbírálná egy kicsit, hogy érdemes-é, de nem tudom, a maguk szerkesztősége ép olyan hivatalos helyiség-e, mint a napilapoké, — szóval, hogy lehet-é oda menni. Azt hallottam, hogy a folyóiratoknak nincs afféle irodájuk, azt a kávéházakban csinálják.” Valami kedves asszonyi kitarulkozás jellemzi ezeket a leveleket és ugyanakkor kemény céltudatosság, ha írói fejlődéséről van szó. Saját műveiről kritikus, néha szellemesen epés megjegyzéseket tesz időnként. Két novellakézirat van még a KAFFKA-borítékban: Tehát beszélt az asszony és a Rablás. Az elsőre, mely még a *Figyelő*ben jelent meg, FENYŐ ezt jegyezte fel: „Margit az also sprach — így beszélt — hibásan tehát beszélt-nek vélte.”

Ha a KAFFKA-levelek mellett egy másik íróasszony, TÓTH Wanda 40 levelét olvassuk, arról is az eddigieknél pontosabb képet kapunk, hogyan folyt bele FENYŐ a *Nyugat* szerkesztésébe, milyen aktív nevelőmunkát végzett fiatal írók között. A titokzatos TÓTH Wanda, eredeti nevén BERNDT Anna is még a *Figyelő*ben jelentkezett novelláival, és FENYŐ — mint az az író-nő leveleiből kitetszik — sok jóindulatú tanáccsal, segítséggel egyengette útját. Kiléte még a kortársak előtt is titok volt. BIRÓ egyik levelében FENYŐ-tól kérdezi: „És kicsoda Tóth Wanda? Csakugyan nő ez a férfi?”

ELEK Artur 38 levele igen bensőséges, mély barátságról tanúskodik. Az első 1903-ban kelt. ELEK minden levélben áhítatos tisztelettel emlegeti Osvárot.

IGNOTUS 25 levele arra az áldatlan helyzetre vet fényt, melyben a *Nyugat* önkéntes száműzetésben élő egykori főszerkesztője Bécsben a magyar lapok közlési lehetőségeiért küzdött.

Grafológusnak sem érdektelen Osvár szűkszavú leveleinek jellegzetes írásképe, melyet az ADY vers-kéziratok nyomdai utasításaiából jól ismerünk. Egyetlen szép, kalligrafikus sora a megrendítő búcsúlevél: „Fenyő, Kedves Barátom, mily hálás vagyok Önnek! Utolsó kézzorítással O. Ernő”.

BALÁZS Béla levelei pontosan dokumentálják azt a különállást, mely BALÁZS helyzetét a *Nyugat*nál mindvégig megszabta.

BARTÓK négy levelének jelentőségéhez nem kell kommentár.

JUHÁSZ Gyula a holnaposok védelmét köszöni meg a nagyvárad Emke kávéház papírján, TERSÁNSZKY Józsi Jenő saját karikatúráját rajzolja a levelezőlapra, melyben a Képeskönyv Kabaré nevű vállalkozásáról számol be 1932-ben. SZABÓ Dezső levelei az idők változásai szerint hangot is váltanak. AMBRUS Zoltán hideg, precíz és körülményes. KISS József szüntelenül kegyet oszt. SOMLYÓ Zoltán levele mellett két kiadatlan vers is szerénykedik.

Alig van a *Nyugat* körül szereplő író, akinek leveleit ott ne találánk FENYŐ Miksa levelesládájában. Az említettekén kívül BABITS, BARTA Lajos, BIRÓ, CSÁTH Géza, a két CHOLNOKY, HATVANY, KARINTHY, KRÚDY, LACZKÓ Géza, LÁNYI Sarolta, LENGYEL Menyhért, LESZNAI Anna, MÓRICZ, NAGY Zoltán, OLÁH Gábor, SCHÖPFLIN, SZÉP Ernő, SZINI Gyula, SZOMORY Dezső mind ott szerepelnek a feladók között, és természetesen nem maradhattak ki a levélírók közül ADY barátai, FÖLDESSY Gyula, KABOS Ede, RÉVÉSZ Béla és az íróportrék nagy festője RIPPL RÓNAI sem.

Hogy a *Nyugat* nem zárkózott el a hivatalos irodalom megbecsült képviselői elől sem, azt RIEDL Frigyes levele bizonyítja. Valószínűleg véleményét kérték a folyóiratról, mert 1912. jan. 17-i kelettel „házi használatra, kívülről” megküldi a *Nyugat* programját, ahogyan ő látja.

A gyűjtemény feldolgozását rövidesen követi majd egy bőséges válogatás sajtó alá rendezése, mert a *Nyugat* korszak történetét ma már nem lehet hitelesen megírni a most előkerült dokumentumok nélkül. De más világitásba helyezi majd ez a kiadás FENYŐ Miksa *Nyugat*-beli szerepét is: aktívabbnak, jelentősebbnek mutatja annál is, ahogy ő maga látta a Följegyzésekben, ahol talán nem is a szerénység, inkább a mások emlékének jóleső felidézése, és — harcos múltjához híven — az igazságtevés kötelessége többnyire elterelte tollát saját tevékenységének részletezésétől.

VEZÉR ERZSÉBET

A könyv mestere. KNER Imre közel négy évtizedet felölelő levelezéséből kiválogatott 150 levél teszi ki a fenti című kötet¹ tartalmát. Csak részmennyiség, talán csak tizedrész ez abból a hatalmas anyagból, amely KNER Imre leveleiből a második világháború pusztításai ellenére megmaradt, és amelyet Gyulán a Békés megyei levéltár őriz. De mint olvasmány lenyűgöző s mint dokumentáció felmérhetetlen értékű. Jobban megragad, mint egy napló vagy mint egy önéletírás, mert a spontán írt, nem kiadásra szánt levelekben nincsen semmi utólagos kendőzés, utólagos önigazolási törekvés. A fájdalom ezekben a levelekben őszinte fájdalom, a gond, az aggodalom, a remegés igazán emberi, a dicséret vagy a kritika valóban dicséret és valóban kritika.

Időrendben az első levél KOLLÁNYI Boldizsártól való, a nagyvárad *Holnap* c. antológiája második kötetének szerkesztőjétől. Nincs ugyan keltezése a levélnek, de a tartalmából következik, hogy a második antológia-kötet megjelenése előtt, tehát 1909-ben íródott. A KNER Imrétől közölt utolsó levél kelte pedig 1943. dec. 24. ORTUTAY Gyulának írja ezeket a sorokat: „Hát béke velünk, kedves Gyulám, csak azt ne várd, hogy én örüljek annak, ami körülöttem és a kiadványaim körül történik.” A levélsorozatot fiának, Mihály-nak levele zárja. Ez a 151. levél. Szomorú záróakkordja a levelezésnek. 1945. február 14-én kelt, egy héttel írója hazaérkezése után, midőn a családnak az egyedüli itthon levő tagja ő. MATA János költő-grafikusnak, a debreceni egyetem előadójának szánta, de

¹ *A könyv mestere.* KNER Imre levelezése korának költőivel, íróival, művészeivel, tudósaival. A bevezetőt írta ORTUTAY Gyula. A leveleket összegyűjtötte és a jegyzeteket készítette ELEK László. A válogatás és a szerkesztés SZÁNTÓ Tibor munkája. Magyar Helikon (Budapest) 1969. 422 l.

az már nem kaphatta meg a levelet, mert 1944. okt. 26-án meghalt. Mihály pedig, mint-hogy szüleit nem találta meg, rövidesen rá öngyilkos lett.

A 150 közölt levélből 80-at KNER Imre írt, 70-et pedig hozzá intéztek. A levelek számszerű megoszlása persze nem ad hí képet a levélforgalomról. A legtöbb levéllel — 8—8 darabbal — KIRÁLY György, SZABÓ Lőrinc és SZABÓ Dezső szerepel, holott KNER maga írja GELLÉRT Oszkárnak (1922. máj. 10.), hogy a KIRÁLY Györgytől kapott levelek mennyisége néhány százat tesz ki. Az sem hihető például, hogy KNERnek FÜLEP Lajossal való kapcsolatából csupán az itt közölt 5—5 levél született légyen; bár a levelek terjedelmek, de mégis jóval többnek kellett íróni, hiszen hosszú éveken át benső barátságban állottak, személyes találkozásokra, beszélgetésekre pedig a Gyomán élő KNER Imre és az akkor Baranyában, Zengővárkonyban lakó FÜLEP Lajos között kevés alkalom nyílhatott. De felesleges ezeket a mérlegeléseket folytatni, mert a válogatás szempontjai, meg a háborús pusztulás esetlegességei a statisztika számszerű valószínűségét lényegesen megmáshíthatták.

A levélgyűjtemény századunk első negyven évének politikai és társadalmi viszonyairól KNERék egyéni, családi körülményeinek részleteiből plasztikus képet vetít elénk. A két háború közötti időszak könyvtörténetének kutatója pedig a könyvkiadásnak, könyvkereskedelemnek, nyomdaiparnak történetéhez kap végtelenül gazdag anyagot. KNER Imre őszintén feltárja azokat a nehézségeket, amelyek a kis tőkével bíró könyvkiadók, kiváltképpen a vidékiek tevékenységét bénítják. Alacsony példányszámok megjelentetésére kényszerül a kis kiadó, de még ezt a kevés példányt sem tudja eladni. KNER jól tudja, hogy: „A kiadás kulcsa az elegendő példányszám, amely elbírja a tisztességes kiállítás, és befér az író rendes tiszteletdíja is.” (VERES Péternek 1942. máj. 15.)

De „... a könyvkiadás helyzete egyenesen kétségbeejtő — panaszolja SZABÓ Lőrincnek is már 1923. jan. 4-én. — A karácsonyi könyvpiac összeforgalma nem tett ki annyit kiadványaimból, mint amennyit a múlt évben írói honoráriumokra kifizettem, s a sok befektetett papíros és munka hever.” És a helyzet később sem javul. 1931. dec. 26-án így jellemzi HATVANY Lajosnak az ún. Kner-klasszikusok sorsát: „1200 példányban nyomtattam, és több mint 500 van még belőle. Ha levonom azt, amit barátainak és az üzletfeleknek, nyilvános gyűjteményeknek, íróknak stb. elosztottam, akkor nem adtam el a szerény példányszámnak egynegyedét sem!” Pedig megjelenésük óta 10 év telt el! SZABÓ Lőrincnek szóló levelében (1933. márc. 27.) hasonlóképpen arról panaszodik, hogy „Ilyen jelentős és fontos könyvből is, mint az Ön új verseskönyve, 35 példány az eddigi eredmény.” („Te meg a világ” c. verseskönyvéről van szó, amely a Pantheon kiadói impresszumával készült Gyomán.)

Ez a pár idézet is elegendőképpen megvilágítja KNER Imre elhatározását: le kell mondania arról, hogy kiadó legyen (SZABÓ Lőrincnek 1923. jan. 4.), és megvilágítja a „felhagyás” okát. Természetes, hogy fájdalmas ez a kényszerű elhatározás. Még ORTUTAY-hoz intézett legutolsó levelében is ezt érezteti a kitörés: „Egye meg a fene az egészet.”

Fájdalmas ez a lemondás, mert KNER Imre nemcsak érti a maga mesterségét, hanem szereti is, ennek él, és megvan hozzá a szorgalma is. Pihenést alig ismer. MÓRICZ Miklósnak megírja (1937. jan. 18.), hogy mi mindent csinál: „A szerzőkkel, szerkesztőkkel, fordítókkal való eszmecsere, sokszor a kiadványsorozat egész koncepciójának kialakítása, a teljes levelezés sajátkezű lebonyolítása, az egész kéziratolvasás és a korrektúra (vagyis a lektor és a korrektor munkaköre) is az enyém. Én hozom létre az egész, világszerte szakkörökben egyéninek és eredetinek elismert tipográfiai stílust is, a tördelést vezetem, irányítom, a nyomásra és kötésre felügyelek, a papírost magam gyártatom saját szempontom szerint — s mindezt csak félkézzel, mert közben vezetem, irányítom közigazgatási nyomtatvány-vállalatunkat is főfoglalkozásként, úgy, hogy minden rendeletet magam olvasok el, s magam szerkesztem a nyomtatványmintákat és katalógusainkat is.”

Tudott dolog, hogy a Kner-nyomda létalapja a közigazgatási nyomtatványok kiadása volt. „Én a közigazgatásból élek” — vallja többek közt MÓRICZ Miklósnak szóló 1943. ápr. 26-i levelében is. Az ország közigazgatási nyomtatványokkal való ellátását még KNER Izidor szervezte meg a századforduló idején, és fia az ő nyomán járva, bár a megkisebbedett országban nehezebb körülmények közt, de ugyanolyan becsületes munkával folytatta. FÜLEP Lajosnak 1931. júl. 31-én ezt a feladatot így jellemzi: „Rájöttem, . . . hogy a záloglási jegyzőkönyvet és községi iktatót is lehet rosszul, tudatlanul, becstelennül csinálni, és lehet hivatásnak érezni azt is, hogy azt, amit én most csinállok és csinálhatok, jól végezzem el.”

Ugyanilyen biztos alapot jelentett, de aránylag kevesebb gondot, kevesebb munkát kívánt a másik üzletág, amelyet ugyancsak KNER Izidor vezetett be, s amely még a két háború közt is virágzott, ti. a báli meghívók nyomása. A több színben, a kor ízlésének megfelelő rajzokkal díszített, műnyomó papírra előre elkészített meghívókból KNERék mintanyomatokat küldtek szét, s a bálrendezők ezekből választották ki és rendelték meg a nekik tetsző fajtát. A nyomdának a rendelés birtokában csak a meghívó szövegét kellett a kész lapokba benyomni, tehát aránylag olcsón, gyorsan kifogástalan nyomtatványt szállíthattak. A meghívó-lapokat pedig még nyáron, jóval a báli idény előtt ki tudták nyomtatni.²

KNER Imre ízig-vérig tipográfus, akinek valósággal fáj, ha olyan nyomtatványt lát, amely ellenkezik a nyomdai ízléssel. Leveleiből is minduntalan felsír az elégedetlenség hangja. Így írja FITZ Józsefnek 1932. dec. 7-én: „Ott tartunk, hogy egy tiszta, famentes papírosra nyomtatott, rendes festékezésű, korrektil szedett oldalpár már szenzáció, már művészi élmény: tisztán einsteini alapon, az általában megjelenő magyar könyvek nivåjához mérve.” FÖLDESSY Gyulának meg 1935. máj. 30-án így kesereg: „Éppen ma kaptam megint egy újabb Nyugat-könyvet. Felháborítóan csúnya. Érdekes, hogy emberek, akik állandóan kulturális összefüggések kutatásával foglalkoznak, akik azt állítják, hogy kultúrmissziót gyakorolnak, akik a lapjukban képzőművészeti kritikát is közölnek, nem veszik észre, milyen hazug és ízléstelen dolgot csinálnak akkor, amikor rongy hasított bőrbe kötve, százötven év előtti kézi kötés formáját utánozzák egy dróttal varrott, kész táblába beakasztott tömegkönyvnél. Ha az előbbi vászonkötéses könyvtípusuk se volt tökéletes, de az legalább őszinte géptípus, gépkönyv volt.”

Ennyire konkrét panasz azonban ritkán fordul elő a levelekben, ám lehet, hogy több kritikáló részlet kihullott a válogatás rostáján. Cím szerint pedig mindössze két munka kap bírálatot a levelezésben; mindkettő az Egyetemi Nyomda kiadványa. Az egyik a *Magyar Legendárium*, a másik *A Magyarság Néprajza*. A *Legendárium* vonatkozásában ki kell egészíteni ELEK László egyébként nagy gonddal összeállított jegyzetanyagát. A jegyzet a *Magyar Legendárium*ról csak annyit közöl, hogy azonos az 1930-ban kiadott *Kis Magyar Legendárium*mal.

Valójában két különböző kiadvánnyal van dolgunk. Az egyik: *Kis Magyar Legendárium és Szent István királynak Intelmei*. Eredetiből fordította TORMAY Cecília. Budapest MDCCCXXX. 176 l. Készült a Kapisztrán nyomdában Vácott. A füzet ajánlása szerint gróf KLEBELSBERG Kunó miniszter „Szent Imre évében a magyar katolikus ifjúság lelki épülésére” szánja a kiadványt, amely Szent Gellért életének, Szent István király nagyobb és kisebb legendájának, Szent Imre legendájának és Szent István intelmeinek fordítását tartalmazza. Igénytelen kiállítású, dróttal fűzött, brosírázott kis munka.

KNER Imre levelezésében nem erről a könyvecskéről van szó, hanem az Egyetemi Nyomda könyvbarát-kiadványáról: *Magyar Legendárium*. Eredetiekből fordította TOR-

² Vö. KÉKI Béla: *A Kner-nyomda és a magyar könyvművészet*. = *Magyar Grafika* 1957. 3–4. sz. mell.

MAY Cecília. Fametszetű képekkel MOLNÁR C. Pál díszítette. Készült a Könyvbarátok Szövetsége³ számára a Kir. Magyar Egyetemi Nyomdában Budapesten. Év n. (1932) 136 l. A Könyvbarátok 1932. évi első ún. illetmény-kötetként jelent meg ez a legendárium, amely tartalmában azonos ugyan TORMAY Cecília fenti fordításával, de 23 × 29 cm nagyságban, archaizált famentes papíron, fametszetes képekkel és díszítésekkel, széles margókkal, ciceró szövetségessé, piros és fekete címnyomással, pergamen gerincű kötésben készült. Külön súlyt kapott a kiadvány azzal, hogy a kiadó szokásától eltérően kolofont is adott: „A kiadásért és sajtó alá rendezésért felelős: CZAKÓ Elemér.”⁴ Ezzel a kiadvánnyal kapcsolatban írja KNER FITZ Józsefnek (1932. dec. 7.): „a nivósüllyedés itthon óriási, a reklám egészen szemérmetlen, és az emberek kvalitásérzéke annyira leromlott, hogy akármit el lehet velük fogadtatni.” Elmondja a továbbiakban, hogy egy vidéki ügyvéddel utazván együtt, az illető dicsérettel szólt a Legendáriumról, és csodálkozott, hogy KNER nem osztja elismerő véleményét. „Viszont azonban — folytatja a levél — az Egyetemi Nyomda olyan emberek elragadtatott véleményét vonultatja fel a Diáriumban, mint például Petrovics Elek!” PETROVICS akkor a Szépművészeti Múzeum főigazgatója volt. De folytathatók is a sort HELBING Ferenc, az iparművészeti iskola igazgatója, KEÉRI-SZÁNTÓ Andor, a Révai kiadó vezérigazgatója, ROSNER Károly, a *Magyar Grafika* szerkesztője nyilatkozataival, mellözve a laikus közéleti előkelőségek dicséreteit.⁵

A másik cím szerint is kifogásolt munka *A Magyarság Néprajza*. Erre FÜLEP Lajos hívta fel KNER Imre figyelmét (1934. jan. 19.): „Én abszolút rossznak tartom minden tekintetben (papír, betű, tűkör stb.). De le is fogom vágni úgy — a régi taglóval.”⁶

KNER válaszlevelében (1934. jan. 21.) így reflektál az ügyre: „Még csak azt jegyzem meg, hogy nem láttam a Magyar Néprajzot, de amúgy is meg akartam rendelni. Hiszen bizonyosan rengeteg szép felvétel lesz benne és sok agyonverhetetlen anyag... majd megírom róla a véleményemet. Ez a vélemény kész már előre, mert el tudom képzelni, hogyan fog fel Czako egy ilyen feladatot, de láttam már tőle olyasmit is, ami meglepő volt a maga logikátlan váratlanságában.”

Ezek a kifogások tehát CZAKÓ Elemérnek szólnak, aki 1925 és 1934 között az Egyetemi Nyomdát és kiadóját vezette mint főigazgató. CZAKÓ vitán felül jó felkészültségű ember volt. Egyetemi tanulmányait Párizsban végezte. Évekig az Iparművészeti Múzeumban teljesített szolgálatot, melynek 1911—1916 között igazgatója is volt. Majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba nyert beosztást, s itt 1925-ben helyettes államtitkári címet kapott. 1925-től 1934-ig az Egyetemi Nyomda főigazgatója volt, s mint ilyen kétségtelenül jelentős érdemeket szerzett. Újjászervezte a nyomdát az első világháború utáni nehéz viszonyok között, fellendítette a nyomda tankönyvkiadását, megszervezte a Könyvbarát-előfizetést, megindította a Hungarológia-sorozatot (amelybe a HÓMAN—SZEKŰ-féle *Magyar Történet* s *A Magyarság Néprajza* is tartozik) stb.

³ Meg kell jegyeznünk, hogy a „Könyvbarátok Szövetsége” valójában nem volt szövetség vagy egyesület, hanem az Egyetemi Nyomda egyik kiadói üzletága, könyvelőfizetési formája, gyűlésezések, elnökség stb. nélkül. Hogy az egyesületesdinek még a látszata se legyen meg, 1933-tól kezdve „Magyar Könyvbarátok előfizetői”-nek hívták az eddigi „tagokat”.

⁴ A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy TORMAY Cecil legenda-fordítása a harmincas években még egy kiadást ért, nevezetesen a Singer és Wolfner kiadóvállalat is megjelentette T. C. művei sorozatának 4. köteteként, 1939-ben.

⁵ Vö. *Diárium* 1932. 70—71. l.

⁶ A „taglózásra” CZAKÓ működése alatt nem kerülhetett sor, mert a *Néprajz* I. kötete megjelent ugyan 1933. decemberében, s a II. is 1934. szeptemberében, de a III. kötet csak 1935 végén, a IV. pedig 1937 júniusában tudott csak megjelenni, közel 3 évvel CZAKÓ Elemér nyugdíjaztatása után.

Mint fiatal embernek jelent meg a *Magyar Könyvszemle* 1901. évfolyamában „A könyvnyomtatás és könyvkészítés iparművészete” c. tanulmánya 4 1/2 iv terjedelemben (1902-ben különnyomatként is). Sorra veszi ebben a betű és szedés, a nyomda-ékitmény és illusztráció, valamint a kötés kérdéseit, s ha ma már különösen hat is néhány megállapítása, fő vonalaiban nem tér el a mai tipográfiai elvektől.

Különös kapcsolat, vagy inkább ellentét állott fenn KNER Imre és CZAKÓ között. KNER nem tekintette igazi szakembernek CZAKÓT, és lehetetlen a fentebb idézett megjegyzések ismeretében nem CZAKÓRA gondolni, midőn KNER Imre pl. a könyvhöz igazából nem értő „iparművész”-t jellemzi.⁷

Vitatkoztak is. A *Magyar Grafika* 1927. és 1928. évi (VIII. és IX.) évfolyamában éles hangú vita folyt KNER és „Csipő Paprikánusz” néven író CZAKÓ Elemér közt a régi magyar betűtermelésről.

Annál különösebb, s az ellentétek tisztán elméleti síkjára vall az, hogy az Egyetemi Nyomda a *Könyvbarátok* ún. „besorozott” kötetei közé felvette a Kner-klasszikusoknak mind a 12 kötetét mindjárt akkor, amikor az illetménykönyvek csere-lehetőségét bevezették, tehát 1931 elején. A könyvbarátok könyvjegyzékében a sorozat a 35. sorszámától a 47.-ig szerepelt 1935-ig, amíg csak a készlet ki nem fogyott.

Figyelemre méltó az is, hogy pl. a *Diárium* 1932. évi füzetében ismételtelen csak elismerő ismertetéseket találunk KNERÉKRŐL. CZAKÓ Elemér fia, Tibor a Kner-nyomdáról így ír: „Mindig időszerű tud lenni s mindig kifogástalan az üzleti tisztessége és a munkabeli minősége.”⁸ Az északi (skandináv) írók köteteit más helyen úgy méltatja a *Diárium*, mint „gonddal, választékos ízléssel készült” köteteket⁹, továbbá FITZ József Hess-monográfiájáról is úgy emlékezik meg, mint amit „bibliofilekhez méltó művészettel rendezett sajtó alá Kner Imre gyomai officinájában”.¹⁰

Ezek után el lehetne képzelni CZAKÓ Elemér és KNER Imre közt akár a személyes kapcsolat kialakulását is pl. MÓRA Ferenc révén, aki mindkettejünkkel benső barátságban állott. MÓRÁNAK KNERÉKKEL való régi barátságára elég bizonyíték található ebben a leveleskötetben, ez nem igényel külön bizonyítást. CZAKÓVAL kapcsolatban pedig elég, ha rámutatunk arra, hogy a Könyvbarát-sorozatot CZAKÓ Elemér MÓRA *Georgikonjával* indította meg, s hogy az Egyetemi Nyomda „*Betűország virágoskertje*” c. iskolai olvasókönyv-sorozatának valamennyi kötetében együtt dolgozott CZAKÓ és MÓRA. Színt, üdéséget éppen MÓRA Ferenc írásai vittek be ezekbe a népszerűségnek örvendő tankönyvekbe.

Végezetül még egy megjegyzés kívánkozik ide. Nagyon hasznosak a könyvhöz járuló jegyzetek. ELEK László igen szorgalmas, alapos munkát végzett. Egy dolog azonban hiányzik: nincs visszakeresési lehetősége. Ha valaki szeretné tudni pl., hogy MELICH János kitől, mikor kérte a *Három Csepke* könyvet, mert rábukkant MELICH nevére a jegyzetek böngészése közben, vagy hogy minek a kapcsán fordul elő a levelezésben PASTEINER Iván, THIENEMANN Tivadar és mások ma már ritkán hallott neve, — erre nem tud feleletet kapni, csak ha esetleg az egész leveleskönyvet végigolvassa.

MÁTÉ KÁROLY

⁷ *A tipográfia és a könyvművészet határai.* = *A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve* I. 1921–1928. 20. és köv. ll.

⁸ KNER Izidor: *Félszázad mesgyéjén* c. művét ismerteti. *Diárium* 1932. 80. l.

⁹ Uo. 93. l.

¹⁰ Uo. 140. l.

Anton Augustin Banik 80 éves. A. A. BANIK századunk szlovák tudományos és kulturális életének kimagasló alakja. Mindazt a feladatot ellátta, amire nemzetének szüksége volt: írt tudományos értekezéseket, történelmi, irodalmi, nyelvészeti tanulmányokat, folyóiratokat, egyházi énekeskönyveket szerkesztett, színi-kritikákkal segítette az önálló szlovák színház fejlődését, sőt éppen a legutóbbi időben zeneszerzői tevékenységet is folytat.

1938-tól a Matica slovenskában, Túrócszentmártonban dolgozik, levéltáros, a Nemzeti Könyvtár igazgatója, majd az Irodalmi Levéltár megalapítója és gondozója, 1960 óta pedig ugyanott tudományos munkatárs — önzetlen tanácsadó mindenki számára, aki hozzá fordul.

A Matica slovenská szerény kötetet bocsátott közre A. A. BANIK 70. születésnapja tiszteletére.¹ A kötet a lehető teljességre törekedve közli a jubiláns munkásságának bibliográfiái és életrajzi adatait. A tanulságos és rendkívül áttekinthető bibliográfia („személyi tipodokumentáció”) három fő részre tagolódik. Az első rész műfajuk és témájuk szerint csoportosítja a nyomtatásban megjelent munkákat, a második horizontális csoportosításban, kronológiai sorrendben közli az adatokat, végül a harmadik vertikális elrendezésben, részletes tematikai-kronológiai beosztásban, hozzávetve egyes publikációk válogatott sajtóvisszhangját is. Ez a minden részletre és szempontra kiterjedő bibliográfiai módszer, különösen a „vertikális tipodokumentáció” lehetővé teszi, hogy a figyelmes olvasó eredeti, annotációként használt idézetekkel képet kapjon BANIK életművéről, annak eszmei céljáról, a szlovák nemzet kulturális fejlődésének szolgálatáról.

A „horizontális tipodokumentáció” első nagyobb egysége a nemzeti történelem (a kezdetektől 1787-ig, majd 1787-től 1918-ig), s ebben az egységben külön helyet kapnak a szlovák—cseh, a szlovák—morva kapcsolatok, továbbá a szlovák—szláv viszony kérdései A. A. BANIK életművében. Önálló csoportként szerepel számos adattal a „könyvészet” és a levéltárak problematikája, továbbá filológiai kérdések, valamint a zenei, irodalmi és képzőművészeti, majd művelődéstörténeti írások.

A szemléletes, igen kifejező bibliográfia nem nyújt ugyan külön fejezetet BANIK magyar kapcsolatainak bemutatására, hanem az egyes témakörökbe sorolja azokat, ám így is gazdagon válogathatunk belőlük.

BANIK mindvégig nemzetét szolgálta, s ezt a szolgálatot a kultúra, a tudomány művelésében látta. Az 1918-as szlovák nemzeti felszabadulás adta lehetőségek nem vezették nacionalista túlzásokra akkor sem, amikor kifejezetten népnevelő munkásságot fejtett ki népszerűsítő cikkeiben és más nyilvános szereplései során, hanem alapvető elvként tartotta szem előtt a tudományos objektivitást és a humánusmot. Így írhatta 1923-ban, 23 éves korában, hogy a szlovákok és a magyarok a történelmi Magyarország (*Uhorsko*) keretében sokáig vállalva harcoltak a közös ellenség, a germánok ellen, s ebben a körülmények által kikényszerített egységben sokáig semmi sem zavarta a szlovákok etnikai integritását és kontinuitását. Igen jelentős állásfoglalás ez a kétoldalú nacionalizmus „szabad uralmának” időszakában, s annál is inkább értékelendő, mivel napjaink egyik vezető szlovák marxista történésze is ugyanerre a következtetésre jutott a közelmúltban megjelent könyvében.² Ilyen szellemben foglalkozott BANIK a XVI—XVIII. század bi- és

¹ *Anton Augustin Banik sedemdesiatročny*. Martin 1970, Matica Slovenská, 151. l. Bevezetőjét Ján MARTÁK, a Matica slovenská igazgatója, a bibliográfiát és az életrajzi jegyzeteket Augustín MATOVNIE írta, illetve állította össze.

² Vö.: TIBENSKY, Ján: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava 1965, SVKL.

trilingvis íróival, de ez az emberség vezette akkor is, amikor fiatalemberként szoros kapcsolatot tartott BARTÓK Bélával és később is visszatért a magyar zeneszerző munkásságának méltatására, KODÁLY Zoltán értékelésével együtt.³

Ez az alapállás nyilvánult meg működésében akkor is, amikor a negyvenes évek elején az egykor erőszakosan bezárt Matica slovenskának a Széchényi Könyvtárba került gyűjteményrészét identifikálta és elősegítette visszaadását az eredeti intézménynek. E működést az egykorú haladó sajtó is értékelte.⁴

BANIK egész élete (Vácott járt gimnáziumba, Budapesten műegyetemre) a két nemzeti kultúra kapcsolatát példázza. A most is alkotó ereje teljében levő tudós és publicista életművének nyitott könyve ez a bibliográfia, amelynek minden tételét büszkén vallhatja magáénak ma is, hiszen emberség és szlovákság diktálta valamennyi sorát.

Akár kedves készségét, mosolyát, amikor a Túrócszentmártonba látogató magyarországi kutatót fogadta és fogadja a mai napig.

KÁFER ISTVÁN

Hajdú Helga (1907–1970). A legutóbbi évek egyre szaporodó veszteséglistájára újabb nevet kell írunk: HAJDÚ Helgát, aki az Országos Széchényi könyvtár muzeális osztályainak főosztályvezetőjeként 1962-ben vonult nyugalomba és 1970. július 12-én elhunyt. Mint nagy tudású, segítőkész, jó kollégától, mint önmagához mindig hű, mélyen emberséges jóbaráttól, fájó szívvel búcsúzunk tőle.

1907-ben Kamenicán (Szerém vm., ma Jugoszláviában), katonatiszti családból született. Az édesapja hivatásából folyó gyakori lakóhelyváltozás már gyermekkorában öntudatlanul hatott rá abban az irányban, hogy egyforma megbecsüléssel kísérje a különböző nyelveken beszélő népek életét, sajátos problémáit. Egyetemi tanulmányait Pécsen végezte, s az ezzel kapcsolatban Berlinben, Bécsben, Párizsban töltött tanulmányévek még tovább fejlesztették látókörét, elmélyítették ismereteit. 1931-ben „sub auspiciis” letett doktori szigorlatának értekezését saját maga által választott témáról írta (*Lesen und Schreiben im Spätmittelalter*). Ezt követte tárgyban az előzőhöz szorosan kapcsolódó nagyobb tanulmánya (*Das mnemotechnische Schrifttum des Mittelalters, Leipzig 1936*), amely a retorikai irodalomnak az emlékezőtehetségre vonatkozó fejlődését kíséri végig a görög—római kortól a humanizmusig, s amelyet egy amszterdami cég 1967-ben reprint kiadásban újra megjelentetett. Ebben a két, fiatalkori tanulmányában a kivételes tehetségű tudós egész későbbi munkásságának magvát megtaláljuk. 1947-ben a budapesti egyetemen magántanári képesítést nyert a régi német irodalom története tárgykörből.

Egyik fő működési köre a pedagógia lett: előbb középiskolákban a német és francia nyelvet, majd az egyetemen a német irodalmat tanította, de előadott német fonetikát, stilisztikát, a könyvtáros szakon pedig újkori paleográfiát. — Pedagógiai munkásságával kapcsolatban német középiskolai nyelvkönyvet, egyetemi segédkönyveket írt, melyek közül legjelentősebb az 1966-ban megjelent *Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zum ausgehenden 15. Jahrhundert im Überblick* című, a legmodernebb követelményeknek megfelelő vezérfonal. Egyetemi munkásságával kapcsolatban ki kell emelni, hogy a legutóbbi évek germanisztikai kandidátusi vitáinak bíráló bizottsági tagja vagy opponense volt (VAJDA György Mihály, VERBÉNYI László, MÁDL Antal, GÁRDONYI

³ 1931: glossza a *Csodálatos mandarinról*; 1948: Nekrológ BARTÓK Béláról; 1951: Cikk BARTÓK 70. születésnapjára; 1960: Nagy tanulmány BARTÓKRól; 1930: *Kodály Hány Jánosának margójára* [196–199., 203. tétel].

⁴ Vö.: *A Matica könyvtárának visszaadása fényt vet a szlovák—magyar kultúrközeledésre Magyar Hírlap* 1942. 118, 5. l.

Sándor, HUTTERER Miklós). Egészen 1968 őszén bekövetkezett súlyos betegségéig előadott az egyetemen.

Érdeklődésének másik, igen lényeges területe a könyvtörténet és kézirttudomány. 1945-ben került az Országos Széchényi Könyvtárhoz, olyan pályára, amelyre már egyetemi éve alatt készült s amely tudományos munkássága irányának, hajlamainak legjobban megfelelt. A kitűnően képzett, széles látókörű tudós, a szelíd, de szigorú pedagógus a könyvtárban a legjobb értelemben vett, kiváló hivatalnok is lett. A kézirttárral kapcsolatos működése — a gyűjtemény munkájának megszervezésén kívül — elsősorban a különböző nyomtatott katalógusok szerkesztésében nyilvánult meg (*Kötetes magyar kézirtatok katalógusa* 1956, *Francia nyelvű kötetes kézirtatok katalógusa* 1960), de több ismeretlen kézirtatot is publikált (többek között: *Soproni vonatkozású német kézirtatok az Országos Széchényi Könyvtárban = Soproni Szemle* 1957—1958, *A kézirtattár állományának gyarapodása a Felszabadulás óta = OSZK Évkönyv* 1958, *Zwei unbekannte Briefe Lenaus*, Wien 1964, *Ein Pressburger Goethekreis zur Zeit der Revolution von 1848*, Berlin 1969 stb.). Mint szerző és mint lektor a *Magyar Könyvszemlének* is munkatársa volt.

Tudása, sokoldalú tehetsége, ismeretei, igen magas színvonalú, igényes gonddal megírt munkák elkészítésére készítették. Lelkiismeretessége és talán éppen ennek folytán az emberi tudás határainak túlságosan is éles felismerése volt egyik legfőbb gátja annak, hogy többet — méltán mondhatjuk: sajnós — nem alkotott. Önzetlensége és az a törekvése, hogy másokat is lelkiismeretes munkára serkentsen, azt eredményezték, hogy szakmai területein egyre többen fordultak hozzá, hogy műveiket névvel vagy név nélkül lektorálja, kijavítsa. A nevével fémjelzett munkák kvalitást jelentettek és fognak jelenteni az utókor számára is. Talán életét is a túlzásba vitt, túl intenzív munkatempó rövidítette meg. Utolsó munkája, melyen még betegsége idején is dolgozott, az OSZK kézirtattára újkori német nyelvű kötetes kézirtatainak katalógusa — a lassú gyógyulás reményteljes hónapjai után hirtelen bekövetkezett tragikus vég következtében — már nem készülhetett el. Munkatársai, barátai megőrzik emlékét, követésre méltó példáját, s kézvonásait még tovább őrzik az általa annyira szeretett gyűjtemény katalóguscédulái, hivatalos ügyiratai.

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

„Forradalmár elődeink”. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének új kiadványa fontos új adalékokkal gazdagítja a magyar munkásmozgalom történetét.¹

A kötet összeállítását a Budapesti KISZ Bizottság kezdeményezte, a kiadó szerepét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalta, a realizálást, a kötet összeállítását pedig a Párttörténeti Intézet, illetve annak munkatársai. A kötet elsősorban a fiatalok számára készült, a munkásmozgalom harcosainak, e harcosok életének és halálának bemutatásával az ifjúság elé állít mementót. „Nagy többségük még alig volt 20 éves, máris a forradalmi mozgalom élvonalában dolgozott” — írja BAKÓ Ágnes, a szerkesztő. Egyben érzékelteti a vállalkozás nehéz voltát: áldozatkész emberek tömege harcolt a mozgalom sorában, „közülük sokan lettek kiemelkedő harcosok, forradalmárok, és életüket is áldozták a nagy Ügyért”. A sok nagyszerű ember életét egy kötetben összefogni nem lehet, ezért ezt a kötetet a szerkesztő és az összeállítók csak kezdetnek, egy sorozat első részének tekintik.

¹ *Forradalmár elődeink* (160 portré). Szerk. BAKÓ Ágnes. Az életrajzokat írták ÁBAYOSSY Magda, BAKÓ Ágnes, KELEN Jolán, LÁNG Péter. Bibl. LÁNG Péter. Bp. 1970, MSZMP Párttörténeti Intézete. 326 p.

A 160 forradalmár pályáját mutatja be a kötet ALPÁRI Gyulától, az *Inprekorr* szerkesztőjétől a spanyolországi ebrói fronton elesett ZSINKÓ Vilmosig. Tragikus és esodálatraméltó életsorsok. A kis hazai ablak a nagyvilágra tárul ki: a magyar kommunisták mindenütt ott voltak, ahol a népek szabadságáért, a békéért helyt kellett állni. Itthon, az illegitimitásban, majd az ellenállási mozgalomban, a fasiszmus elleni fegyveres harcban; Európa különböző országainak haladó mozgalmában, Belgiumban, Svájcban, a párizsi barikádokon, a spanyolországi Nemzetközi Brigádban, s a szovjet csapatok oldalán a nácizmus alóli felszabadító harcokban, ejtőernyőn a határokon, s — bár kevesen közülük — itthon vitték tovább a harcot a jövőért, a felszabadulás után.

Sokukat a magyarországi fehérterror, majd a harmincas évek ádáz kommunistaüldözése ölte meg, majd a szálásista csőcselék; a német fasiszták és a Gestapo; többen vesztették életüket 1956-ban a szocializmus védelmében.

Munkások, parasztok és értelmiségiek; nyomdászok, mérnökök és írók arca rajzolódik fel e kötetben — céljuk egy és azonos volt, a haladásért vívott önzetlen, áldozatkész, felelősségteljes harc vállalása.

GORKIJ mondása jut eszünkbe: „ha én nem gondolok magamra, ki más gondolna rám? De ha csak magamra gondolok, mivégre születtem?” A forradalmárok százainak szeme előtt ez a gondolat lebegett, úgy érezték, azért születtek, hogy ne csak magukra gondoljanak, hanem a közösségre, az emberiségre, a jövőre.

Ez a gondolat ötvözi egységessé a 160 portrét. A rövid, de nagy gonddal és alapossgal, tömören megfogalmazott életrajzok mellett minden oldalon látható egy korabeli fotó, alatta pedig a vonatkozó irodalom és amennyiben van ilyen, saját mű is (például: ALPÁRI Gyula *Válogatott írásai*).

A portrékat igen jó bibliográfia egészíti ki a kötet végén a következő sorrendben: Történeti feldolgozások, Gyűjteményes kiadások, Dokumentumgyűjtemények, Bibliográfiák; Memoárirodalom, regényes korrajzok, visszaemlékezés-gyűjtemények. A befejező rész: Jegyzetek a szövegben előforduló szervezetekhez és fogalmakhoz.

MGY

Cavalier Calixte, a könyvgyűjtő orvos (1820—1888). Montpellierben 1220-ban, azaz 750 évvel ezelőtt alapították az orvosi egyetemet. Ennek az egyedülállóan dicső jubileumnak tiszteletére a franciaországi Montpelliert felkereső orvosok különös érdeklődéssel fordulnak a város ősi könyvtára felé is, amelynek díszhelyét a Cavalier-terem foglalja el. E könyvtárterem helyiségének díszes volta, a berendezés és bútornak művészi jellege, az ebben a gyűjteményben őrzött nagy értékű könyvek szinte egyedülálló volta miatt érdeklődéssel fordulnak a nagy értékű gyűjtemény nevet adó személyisége felé.

C. CAVALIER élete egyszerű, szinte eseménytelen és zökkenőmentes. Montpellierben születik 1820-ban, egész életét szülővárosában tölti el, ott tanul, dolgozik, oktat és gyógyít, hogy azután 1888-ban szülővárosában hunyjon el a szép könyveknek e nagy gyűjtője és kiváló ismerője.

Kezdetben a természetrajz iránt érdeklődik: (1841—1843), majd gyógyszerészetet tanul (1844—1845) és gyógyszerési oklevelet is szerez. A nagymúltú város történeti tradíciói mindinkább az orvosi tanulmányok felé vonzzák. 1848-ban a montpellierier elmeegógyintézetben lesz „intern”, azaz ott dolgozó és tanuló orvostanhallgató. Ez a szinte véletlen esemény örökre megszabja a nagy kultúrájú, humánus egyéniség eljövendő életpályáját. 1850-ben szerez orvostdoktori oklevelet, 1853-ban osztályos főorvos, majd az elmeegógyintézet igazgató-főorvosa lesz. Ebben az időben még általában azt hitték, hogy az elmebetegeket megszállották az ördögök, a démonok, és így a gyógyítás módja belőlük az ördög elfűzése, amit kínnal, büntetéssel igyekeztek elérni. Az elmebetegeket rabokként

láncon tartották és teljesen embertelen körülményekkel vették körül. A Montpellier hagyományain felnövekvő PINEL volt az első, aki levette az elmebetegekről a láncot és aki bennük végre betegeket látott. CAVALIER szemében ez a felismerés természetessé vált, és előtte már a gyógyítás, az emberi társadalomba történő visszavezetés problémája állott. Ő vezette be a munkát az elmebetegek gyógyításába, megteremtve ezzel a ma már általánossá vált munkagyógymódot, ergoterápiát. Eszméi mind általánosabbá váltak, mind nagyobb körből keresték fel a nagy mestert a tanítványok és az orvosok. Érdekes módon a „montpellierier egyetem CAVALIERT „az általános kórtan professzorává” nevezi ki, és csak 1880-ban változtatja át tanszékét kívánságának megfelelően az „idegrendszer kór- és gyógytanává.” Ekkor már CAVALIER súlyos beteg, akinek örömet, megnyugvást kezdettől fogva rendszeresen folytatott könyvgyűjtői tevékenységének folytatása, majd az általa összegyűjtött hatalmas, nagy értékű könyvtár rendezése, feldolgozása nyújtott. CAVALIER az olvasást megfelelő kényelmes, de mégis ünnepies környezetben, valóban szép bútorok, virágok között tartotta helyesnek, sőt egyedül megengedhetőnek. Betegségének előrehaladásával könyvtárát és könyvtárának eszméit tükröző berendezését Montpellier városa könyvtárának ajándékozta, megtoldva nagyobb összeggel, hogy ennek segítségével a jövőben is törekedjenek a város lakosságának — és nem csupán az egyetem kiválasztottjainak — olvasását, művelődését elősegíteni. CAVALIER születésének másfél évszázados jubileuma alkalmából jóleső érzés megállapítani, hogy könyvtáraink ma már ezt a célkitűzést valósítják meg, hogy a magányos nagy bibliofil humanista szellemiségének mi is jogos örökösei vagyunk.

BUGYI BALÁZS

A „Sartonia” tudománytörténeti folyóiratról. A folyóiratok számának rohamos gyarapodása során mindinkább szembetűnővé válik a tudománytörténeti folyóiratok számának csekély volta. Ezért örömmel kell regisztrálni újabb ilyen jellegű folyóiratok kiadását, és bizonyos idő elteltével a tudománytörténeti folyóiratok nivóját, tartalmát, elterjedtségét szükséges és kívánatos értékelni. A tudománytörténeti folyóiratok között még szakmai körökben is csak kevéssé ismert és hazai könyvtáraink egyikében sem lelhető meg a belgiumi genti tudománytörténeti múzeum kiadásában öt éve megjelenő *Sartonia* című könyvmatos folyóirat. Szerkesztője: Prof. ir. J. B. QUINTYN (Korte Meer 9, Gent/Belgium) a természettudománytörténeti múzeum igazgató tanára. A folyóirat nevét George SARTONRÓL (1884—1956) a genti születésű hírneves tudománytörténészről nyerte, aki ugyanezen a tudományegyetemen promoveált, az első világháború idején Angliában volt tanulmányúton, Belgiumnak a németek által történt megszállásának idején az USA-ba vándorolt, ahol Cambridge (Mass.) egyetemén lett a tudománytörténet professzora.

A genti tudománytörténeti múzeumot 1965. november hó 29-én avatták fel. A *Sartonia* folyóirat 1966 márciusában megjelent első száma a múzeum felavatásának ünnepeit, neves tudománytörténészeknek a múzeum megalapítását megelőző törekvésekről írt megemlékezéseit tartalmazza. Az 1967-ben megjelent két szám az Ostendében „*Európa 1900-ban*” és a Gentben az egyetem 150 éves fennállásának évfordulójára megrendezett kiállítások és ünnepek tudománytörténeti vonatkozásait foglalja igen érdekesen és szemléletesen össze. Ezzel kapcsolatosan mintaszerű rövid biográfiai összefoglalást közöl a genti egyetem kiválóságairól, akik között szerepel BAEKELAND, a bakelit feltalálója, DENEFFÉ, GUISLAIN, HEYMANS orvosok, KEKULÉ, SCHOENTJESM, SWARTS F. és TH. vegyészek és még sokan mások. Az 1968-ban megjelent negyedik füzet a flamand kultúr- és technika-történeti konferenciájának anyagát ismerteti részletes előadás-kivonatok formájában. Az ötödik számmal a *Sartonia* egy mégoly fontos múzeum sajátos jellegű évkönyv-formájában túllépve Belgium 19. századbeli nagy ipari vezetőinek

életművét ismertette. Ennek keretében COCKERILL, SOLVAY E. (1838—1922), br. EMPAIN E. (1852—1929) tevékenységét beszélte meg. A tudománytörténet szintézisének szükségességét tárgyalta BOUCKAERT a 6. füzetben. Az 1869. év tudománytörténeti — beleértve technikatörténeti — vonatkozásait tárgyalja a 7. füzet. A nyolcadik füzet ünnepélyes külsőségek között Dmitrij Ivanovics MENGYELEJEV (1834—1907) tevékenységét méltatja. A 9. szám tisztán múzeumi vonatkozásokat beszélt meg, hogy az 1970 május havában megjelent 10., utolsó számában a 100 éve született J. BORDET és J. E. VERSCHAFFELT, valamint az ötven éve elhunyt J. BOULVIN és L. CLOUET munkásságát értékeli a Sartonia folyóirat.

BUGYI BALÁZS

Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis 1960—1966. A magyar bibliográfiai kiadványoknak ünnepe volt, hogy 1964-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeum elindította ezt a nagy jelentőségű sorozatot, amelynek eddig öt évfolyama látott napvilágot.

A nemzetközi agrártörténeti bibliográfiák iránt, minden olyan országban, ahol behatóan foglalkoznak a mezőgazdasági kérdésekkel, igen nagy az érdeklődés. Ez a nagyarányú kezdeményezés, amely nemzetközi áttekintést nyújt, lényegében folytatása az *Agrártörténeti Szemlének* (*Historia Rerum Rusticarum*). A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvészetének eddig mindössze egy elődje volt hazánkban, a *Bibliographia litterarum Hungariae oeconomicarum ruralium* eddig megjelent 8 kötete, amelynek első kötete 1934-ben jelent meg és nyolcadik kötete 1968-ban. Felölelte 1505-től 1944-ig ezt a szakirodalmat, szerkesztői között olyan neveket találunk, mint DÓCZY Jenő, BAKÁCS István, WELLMANN Imre, GERENDÁS Ernő, S. SZABÓ Ferenc, BADICS Aurél, MOJSES Andor és TAKÁCS Imre. A kiadvány-sorozatot ugyancsak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum jelentette meg. Pontos és kimerítő anyagában azonban csak a hazai, azaz magyarországi szakkönyveket gyűjtötte össze.

Ezt terjesztette most ki a *Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis*, amely nemzetközi agrártörténeti anyagot gyűjt egybe a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Nemzetközi Agrártörténeti Bibliográfiai Szekciójának munkájával a szekció vezetője, GUNST Péternek szerkesztésében. Nemzetközi megállapodás és segítség alapján 1964-ben indult el ez a sorozat. Évente egy kötet, eddig 5 kötet jelent meg, évente átlag 3—5000 adatot közöl, eddig 22 000 adatot, közel ezeröttszáz oldal terjedelemben. Az egyes évfolyamok ezer példányban kerülnek forgalomba, mind az öt világrész agrártudományi intézeteiben.

A külföldi munkatársak száma megközelíti a félszázat, a munkában mind az öt világ-rész mezőgazdasági szaktudósai részt vesznek. A magyar munkatársak a következők: BADICS Aurél, MOJSES Andor és VALKÓ Arisztid, a magyar anyag, CSICSELY-ÁCHIM Mátyás, ÉBNER Jenő, FÜGEDI Erik, GOKES (GOKESCH) Ernő, SZABÓ J., SZÁSZ Zoltán, BENKÓ Gizella, LUKÁCS Lajos, SZABÓ Csaba és ZAHRADNIK Éva.

A kiadvány-sorozat az ötödik évfolyamtól szerkesztőhelyettessé kapott KISS N. István személyében. A munkatársak magyar kollektívájának összetétele a harmadik számnál változott jelentősen. A külföldi munkatársak névsorát, amely évről évre bővül, a sorozat a második kiadványtól kezdve közli. A meginduláskor 36 külföldi munkatárs volt, valamint több külföldi tudományos intézet kollektívája. Az első kiadvány előszavát MATOLCSI János, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója írta. A kiadvány szerkezetéről, annak változásairól és a kiadvány minden újításáról, témakörének csoportosításáról minden évfolyamban GUNST Péter tájékoztatja angol, magyar és orosz nyelven a szakembereket. Maga a kiadvány az egyes tételeket (a nyomtatványok bibliográfiai címfelvé-

telét) mindig az eredeti megjelenés nyelvén közli, a szokásos bibliográfiai szabvány szerint, mellőzve periodikáknál a megjelenés helyét, a kiadót, a nyomtatványt készítő vállalat nevét, a nyomtatvány nagyságát. A mellékleteknél csak a valóban fontos adatokat közli. A kiadvány hiánya, hogy nem közöl annotációkat, gyűjteményeket pedig nem oszt szét, ezzel bizonyos fokig gátolja a széles perspektívákat, de szűk előállítási kapacitását, a kiadványok egy részének meg nem szemlélhető lehetőségét és az amúgy is heterogén, hatalmas anyag terjedelmét ismerve, — megérthető! A nem latin és nem cirill-írásmóddal kiadott műveknél a címeket lehetőség szerint angol átírásban közli, vagy angol fordításban.

Minden mű folytatólagos bibliográfiai sorszámot kap, így a sorozat minden évfolyamában közölt névmutatók és hely(ország)mutatók alapján elég könnyen megtalálhatók, figyelembe véve a rövidítések jegyzékét.

A helyi felosztásban 35 afrikai, 38 amerikai, 27 ázsiai (és külön öt Szovjet-Ázsiához tartozó köztársaságot), 8 ausztráliai és 40 európai ország anyagát közli. A forrásközlő műveknél a sorszám után, külön csillaggal jelzi ezt a kutatók számára. Ha egyes művek több szakcsoportba oszthatók, úgy ezt az egyes szakcsoportok végén „lásd még” megjegyzéssel, a további sorszámok feltüntetésével külön közli. A cirill-írástú címfelvételeknél, az orosz nyelvet nem tudók számára angol fordításban hozza a mű címét. Ez nemzetközi szempontból, főleg a Nyugat számára nagyon megkönnyíti a mű használatát.

A sorozat az első két évfolyamban 2—2 évet dolgoz fel. A harmadik évfolyamban 1200 címfelvétellel egészíti ki az 1960—61. évi anyagot, a negyedik kötetben pedig 2100 címfelvétellel az 1960—64. évi anyagot. Ez a maximalizáló igyekezet minden elismerést megérdemel, bár a kutatóknak külön munkát jelent, de mutatja a szerkesztés becsületes igyekezetét, hogy a kezdeményezéskor még mutatkozó hiányokat (főleg a külföldi kiadványok beszerzése terén) kiküszöbölje.

A mezőgazdasági termények, termékek, a hagyományoknak, munkamódszereknek történelmi és társadalmi, valamint technikai fejlődése számtalan anyagból és munkafolyamatból, azoknak gyűjtéséből tevődik össze. Az ember a termelést minden időben tökéletesebb munkaeszközökkel, munkamódszerekkel igyekezett hatékonyabbá tenni. Ezért a sorozatban a szerkesztés figyelembe vette az agro- és zootechnikai, a történelmi, tudományos kutatási, az irodalom és társadalmi fejlődési, az energiaforrások, munkagépek, tárolók, a gazdálkodás és az agrárpolitika tényezőit. Ezek alapján a bibliográfia felosztását, már meginduláskor átgondolt, szerencsés kézzel határozta meg, amely azóta is alig változott, legfeljebb kiegészült. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum csak 1914-től folytat bibliográfiai tevékenységet, amikor feldolgozta az 1894-es mezőgazdasági kiállítás anyagát. Tehát mindössze alig ötven éve, és ennek ellenére ez a kiadványsorozata az egész világ tudományos fóruma előtt megállta a helyét, sőt elismerésben részesült. Ez az elismerés nemcsak munkásságának szól, de nemzetünk áldozatkészségének is, amikor vállalták a kitérítő megbízást ezen a téren.

A szakfelosztásban a felvett műveket (könyvek, periodikák, füzetek) nyolc csoportba osztották. A felosztás csak részben követi az ETO szabályait, az átalakított, egyéni szakfelosztást nemzetközileg bemutatott és jóváhagyott sorrend szerint állította össze a következő formában: agrártörténelmi bibliográfiák, módszertani anyag, összefoglaló, gazdasági-, mezőgazdasági munkák, termelés, termelés-technika, természeti feltételek, gyűjtögetés, vadászat, halászat, erdészet, növénynevelés, kertészet, ültetvényes gazdálkodás, szőlőművelés, állattenyésztés, borászat, legelőművelés, termelvények felhasználása, település, agrárökönómia, társadalompolitika, jog- és közigazgatás, művelődés.

A munka minden elismerést megérdemel.

TISZAYNÉ GESMFY BORBÁLA